

Радослав Раденновић

Бисерна зрна наше прошлости

Мирко Милојковић. „У тами благо“, „Просвета“
Београд, 1974.

Као врста народне књижевности легенде о местима су веома старе. У нас их има забележених већ у XII веку и то у Летопису попа Дукљанина. Има их веома много и то у свим југословенским крајевима. Скоро да нема места о коме не постоји и нека легенда. Везују се и уз доста безначајне локалитете; какве провалије, реке или камење необичног изгледа.

Њима су обавијена разна црквешта, напуштена гробља и старе зидине некадашњих кула и станишта. Међутим, мада многобројне и вредне пажње, оне су све доскора, као књижевно штиво, заузимале сасвим скромно место у нашој свеукупној народној књижевности. Многи етнологи и фолклористи као што су били Тихомир Ђорђевић, Јован Јердељановић, Веселин Чајкановић и други, записивали су их и тумачили, али не као литерарну материју, већ као етнолошко-етнографску грађу. Тако су оне, и поред тога што у народу живе и стварају се, представљале заборављено благо настало у тами векова. Тек крајем 1971. године појавила се оз-

биљнија збирка ове врсте „Вилина гора“, коју је приредио Радивоје Радивојевић, а ево сада пред нама је још једна обимна књига Мирка Милојковића коју је, у доста коректној опреми, објавила београдска „Просвета“.

Милојковићева збирка да је читаоцу приказ протицања историјских времена, од пеганског до првог српског устанка. Легенде су распоређене према хронологији догађаја и подељене по тематским круговима. На преко 470 страна ова књига доноси обиле блага из непресушне и вечно свеже ризнице наших народа. У томе налазимо оправдани разлог да јој се радујемо. Ово тим пре што знамо да народне легенде, као и народно стваралаштво уопште, нису само то, да имају и своје друго лице које казује много више него што то, на први поглед, обећава сама садржина текста. Јер у њима су застали векови, у њима се згуснуло време, укрстиле се вере и обичаји; ту се разрађује тежак ход, насиља, сплетови мучних и трагичних околности који су свире-

по покушавали да сруше чо-века на његовом путу ка пот-пуној еманципацији.

Епска слобода и неограни-чене ширине дозвољавали су да легенда путује кроз про-стор и време, да другује с њима, па отуда и њено рухо тумачи поједине људе који су је задржавали на њеном путу, да би јој обукли нову свиту иза чега је она одлази-ла даље, тражила нове сре-дине и нова руха. Тако раз-вучено у времену оне не са-мо да су добијале димензије простора, већ су тај простор испуњавале необичном суп-станцом живљења, оним што је обитавало у људској свести и подсвести и што се у пово-љним околностима транспо-новало у причу, често врло чудне и необичне садржине. У многим легендама ове књи-ге присутна је нека тамна, густа патина, вапај за нечим заувек изгубљеним.

„У шуми нађе сестра теш-ко рањена брата од турске руке и пође да набере леко-вито биље. Да не би залута-ла, узне шаку од братовљеве крви и њоме обележи стабла крај којих прође. У зао час паде киша и опра белеге. Де-војка залута у планини и ос-таде кукати до века.“

(Тодорова сестра)

Друге пак, попримиле су митско значење. Таквих је највише о Марку Краљеви-ћу, јер су копите његовог Шарца „утиснуте” широм на-ше земље. Претварање у ка-мен „грешних синова и кће-ри” — што је далеки одјек усмене на Хермеса, снажи митско веровање у моћ кле-тве и то увек када се повре-ди наслеђена етика обичаја.

Таквих легенди има доста, као на пример:

„Кад војвода Мирко виде где му кћер посече сина про-кле је, и она се умах прет-вори у змију.“

(Иконија и Радован)

Још очитије примере има-мо у легендама „Гумно у је-зеру” и „Превара”.

„Браћа се посваде око по-деле жита и млађи убије ста-ријег. Мајка онда прокле мла-ђег сина да се скамени, и зе-мљу што га држи да се про-вали. Клетва се одмах испу-ни: њива се провали, проку-ља силна вода и потопи про-секлину, а гумно са сином се скамени и остаде усред језе-ра.“

(Гумно у језеру)

„Напослетак, старији брат упита млађега: „Ја л’ ти пра-во, брате? — Ако си право делио, мени је право. Стари-ји се закле. „Ако нисам пра-во делио, нека се земља пода мном провали.“ Како то изу-сти, сунце зађе, небо потам-ни, синише муње и громови, удари киша, земља затутња па се провали и прогута ста-ријег брата.“

(Превара)

Настајање студених врела ударцем буздована цара Ду-шана и Краљевића Марка у стену, или троструким куца-њем штапом Светог Саве у камен — сећају на Посејдона, који је ударио трозупцем у Акропол и створио кладенац морске воде.

Свети Сава се нећкаше, а-ли ученик клече преда њ и склопљеним рукама га моља-ше за воду. Светац онда пре-крсти штапом и чуку у ка-мен, а вода потече.“

(Светиња)

Међутим, највише их је оне природе у којима се изражава спремност човека да се, по цени свога живота, одупре злу. Да би уништио насилнике овде човек сагорева на истој ватри заједно са њима:

„Турци поскоче да утекну, али Вуксан не оаде; налегне на врата и изгори заједно с њима.“

(Маниго језеро)

То је, дакле, хероизам, тренутак када човек у име слободе сам себе ставља на ломачу да би сопственом ватром осветлио пут онима који долазе. Већина легенди је настала, углавном, у периоду нашег вишевековног робовања под Турцима, па отуда оне и најбоље сведоче о овом времену.

„У селу беше свадба, пише и веселише се. Потом дође време починку. Субаша Селим оде у своје одаје, распаше се и остане чекати да му доведу невесту, јер прву ноћ, по обичају, њему припадне. Али, уместо невесте, ево хајдука Пауна Када . . .“

(Субаша Селим)

Будући да у далекој прошлости, када писмености уопште није било, а поготово не посебних наука, народна књижевност је преузимала на себе функцију безмало свих идеолошких облика који су се у тим давним временима могли развити. Она је то добрим делом очувала до данас; сва знања и сва размишљања човека о човеку. Отуда је у овим легендама истовремено присутна емоционална и етичка страна тога периода; ту се остварује и трајно јединство историјског и уметничког. Њихова блиска

веза са историјом омогућава нам да спознамо живот људских заједница и народа. Гатови, помори и куге, катастрофалне природне појаве, стварање и рушење насеобина, друштвени односи и морални принципи, живот, љубав и умирања, етички критеријуми — све је то остварило веома видне трагове. И, ма колико да су историјске чињенице преображене и заогрнуте фантастиком, померене и пројектоване у иреални свет, у њима је увек остала присутна срж неке наше даље стварности које ми и нисмо увек свесни.

У тежњи да и сам остане непобедив, народ је у овој врсти стваралаштва градио непобедиве јунаке и неуништива насеља. Он се ту бори против смрти и не прихвата је као физичку негацију, управо, саму смрт трансформисао у нови вид трајања.

„Силни цар се ражести и нареди slugама да затворе децу у ужарену пекарку. Када мало после отвори пећ, изнутра излетеше деца са крилима и где која паде, ту изби врело студене воде!“

(Смртни грех)

У складу са начином свога схватања, које је проистецало као резултат свести одређене социјалне заједнице, казивачи легенди се служе виђењем света које је било блиско њиховом историјском тренутку. Зато можемо слободно казати да ова књига, коју је уз дугогодишњи рад и сарадњу са људима приредио Мирко Милојковић, представља нашу пронађену прошлост, једну њену нову димензију. Непрекидно и у му-

кама стварања стицана, она је истовремено и поштовање и оданост народног генија пред којим смо не тако ретко били у прилици да заста-немо. Њено преимућство је у снази националног узора ко-

ји се одавно обелоданио и који ће увек бити радосно уз-дарје за све оне који су у мо-гућности да ту нађу део своје прошлости и да боље уоче савремени тренутак живље-ња.